

Áttekintés a magyarországi gazdaságtudományi doktori iskolák helyzetéről

Az MTA IX. osztálya Közgazdaság-tudományi Bizottságának és Gazdaságtudományi Bizottságának közös ülése, 2022. október 6.

A Magyar Tudományos Akadémia IX. osztályának Közgazdaság-tudományi Bizottsága és Gazdaságtudományi Bizottsága közös ülést szervezett azzal a céllal, hogy áttekintsék a közgazdaság-tudományok, illetve a gazdálkodás- és szervezéstudományok területén működő doktori iskolák helyzetét. Az ülésen négy felvezető előadás hangzott el, amelyekben *Balogh Gábor*, a Pécsi Tudományegyetem docense és *Golovics József*, a Budapesti Corvinus Egyetem adjunktusa, valamint *Buday László* akadémikus, a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság Testületének tagja, *Primecz Henriett*, a Budapesti Corvinus Egyetem egyetemi tanára és a MAB doktori kollégiumának tagja, továbbá *Konczosné Szombathelyi Márta*, a Széchenyi Egyetem egyetemi tanára osztották meg tapasztalataikat. Az előadásokat a bizottságok tagjainak és a doktori iskolák képviselőinek közreműködésével folytatott eszmecsere követte.

Az ülést *Győrffy Dóra*, a Közgazdaság-tudományi Bizottság elnöke, a Budapesti Corvinus Egyetem egyetemi tanára, valamint *Bakacsi Gyula*, a Gazdaságtudományi Bizottság elnöke, a Budapesti Gazdasági Egyetem egyetemi tanára nyitotta meg. Emlékeztettek rá, hogy a két bizottság a témában korábban – 2013-ban és 2015-ben – már tartott közös ülést, de az azóta történt jogszabályi és akkreditációs változások ismét időszerűvé tették a kérdés közös tárgyalását. Bakacsi Gyula a változások irányával kapcsolatban arra is utalt, hogy míg régen közelharc folyt az államilag finanszírozott helyekért a doktori képzésben, addig ma már évek óta nem sikerül betölteni a meghirdetett állami finanszírozású helyeket.

Nyitó előadásukban Balogh Gábor és Golovics József a bizottságok felkérésére lefolytatott vizsgálatuk eredményeit ismertették. Kérdőíves felmérésükben arra a kérdésre keresték a választ, hogy a 2016-ban bevezetett új doktori szabályozás, valamint az ESG 2015 akkreditációs eljárás¹ miként hatott a doktoranduszok előmenetelére, illetve hogyan értékelték a doktori iskolák vezetői ezeket a reformokat. Összesen 18 doktori iskolának küldték ki a *kvantitatív* kérdőívüket, amelyben rendkívül széles körű információt kértek a hallgatók előmeneteléről. Mivel csak kevés doktori iskola töltötte ki a kérdőívet, így eredményeik korlátozott érvényességűek.

¹ Az ESG az angol Environmental, Social és Governance szavak rövidítése. Itt a rövidítés az Európai Felsőoktatási Térség minőségbiztosításának standardjait és irányelveit jelöli.

A felmérés alapján átlagosan a felvett hallgatók 27 százaléka szerzett doktori fokozatot, míg az abszolutóriumig a hallgatók 47 százaléka jutott el. A felmérés azt is kimutatta, hogy a legtöbb doktori iskolában kevesebb hallgató van, mint oktató, míg egy témavezetőre átlagosan 1,5–2 doktori hallgató jut. Szintén érdekes információ, hogy a doktori iskolákban a külföldi oktatók és bírálók száma igen alacsony, míg a külföldi hallgatók aránya magas, 32 százalék, döntően a Stipendium Hungaricumnak köszönhetően. Az új rendszerbe belépő hallgatókkal kapcsolatban Golovics József elmondta, hogy az első évben – azaz 2016-ban – a hallgatók körülbelül 10 százaléka morzsolódott le, míg a hallgatók döntő többsége – több mint 80 százaléka – időben letette a komplex vizsgát. Ezek alapján azt valószínűsítették, hogy az új képzési struktúra képes hozzájárulni a lemorzsolódás csökkenéséhez.

A kvalitatív kérdőívüket, amellyel a doktori iskolák vezetőit célozták, 11 fő töltötte ki. Ezen válaszokból az látszott, hogy az új doktori képzés megítélése vegyes, s bár az érintettek több pozitív vonását is látják a reformnak, számos kritikát is megfogalmaztak a rendszerrel kapcsolatban. Az ESG 2015-ös akkreditációs rendszernek pozitív hatásai lehetnek a doktori iskolák vezetői szerint. A legnagyobb kihívás, hogy az új szabályozási környezet egyben egy új paradigmát is jelent, ami miatt jelentősen megnőtt a bizonytalanság, az irány nem világos sem az oktatók, sem a hallgatók számára. A doktori iskolák vezetői nemcsak a doktori iskolák átalakítását hozták fel a bizonytalanságot növelő tényezőként, hanem az intézményi összevonásokat és az egyetemek alapítványi átszervezését is. Szintén nehézségként értékelték, hogy rövidebb idő – négy év – alatt szükséges megszerezni a fokozatot, miközben ennyi idő alatt a publikációs követelményeket – az átfutási idők miatt – nehezen teljesítik a doktoranduszok. A felmérésben az a vélemény is megjelent, hogy a legjobb hallgatóik a világ vezető egyetemére mennek PhD-t szerezni, a másodvonal a CEU-ra Bécsbe, és csupán a harmadik vonalbeli hallgatók maradnak a hazai intézményekben.²

Buday László a MAB képviselőjében, a Doktori Akkreditációs Kollégium elnökeként a szervezet 2019-ben bevezetett, az Európai Felsőoktatási Térség minőségbiztosítási standardjai és irányelvei szerint működő, ESG 2015 elnevezésű akkreditációs eljárásáról adott tájékoztatást. Mint elmondta, a minőségért és a minőség biztosításáért a doktori iskolák felelnek, a MAB azt vizsgálja és hitelesíti, hogy az intézmények a saját maguk által felállított standardokat mennyiben tartják be. Beszélt a szervezetnek a doktori iskolákat érintő akkreditációs és monitoringeljárásairól, illetve azok lefolyásáról is. Kiemelte, hogy ritka az, hogy valamelyik intézmény ne tudjon megfelelni az elvárásoknak.

Buday László elmondta, hogy az országban összesen 169 doktori iskola működik, mindösszesen 29 felsőoktatási intézményben. A magyarországi egyetemek kevesebb mint 50 százaléka nyújt doktori képzést, és a fennmaradó 50 százalékból 40 százaléknak csupán egy doktori iskolája van. A doktori iskolák 60 százaléka hat intézményben összpontosul. Az elmúlt három évben 59 akkreditációs eljárást folytattak le. Ebből az 59 eljárásból 19 esetben mindent rendben találtak, 36 esetben monitoringeljárással

² Az eredményekről részletesebben lásd az előadás szerkesztett változatát: *Balogh–Golovics* [2023].

egybekötött akkreditációt adtak, és négy esetben döntöttek úgy, hogy a doktori iskola nem felel meg a feltételeknek. A Doktori Akkreditációs Kollégium a legtrikább esetben bírálja felül a Látogató Bizottság döntését, erre csupán öt esetben került sor. 2023-ban 27 doktori iskolát akkreditálnak, és 17 monitoringeljárást végeznek. Az összes eljárás a minőségbiztosításra, a működési és fejlesztési folyamatok támogatására helyezi a hangsúlyt. A legfőbb eddigi tapasztalat, hogy a felsőoktatási intézmények minőségbiztosítási irányítási rendszere gyenge kapcsolatban áll a doktori iskolákkal. E kapcsolatot a jövőben erősíteni kell.

Primecz Henriett ugyancsak megosztotta a tapasztalatait az akkreditációs eljárásokról. Hangsúlyozta, hogy azon doktori iskolákban, ahol a PDCA-elv³ érvényesül, például van olyan minőségbiztosítási szakember, aki ezt eleve beépíti a működésbe, ott rendkívül gördülékenyen szokott folyni az akkreditáció. Pozitív példaként hozta fel a gazdálkodástudományi doktori iskolákat, ahol a minőségirányítási rendszerek logikája egyébként is közelebb áll a szervezet munkatársainak gondolkodásmódjához. Primecz Henrietta szerint a szabályozottsággal és a formális mechanizmusok kialakításával általában kevés problémát tapasztalnak. Ami inkább gond, az a dokumentáltság és a naprakészség.

Konczosné Szombathelyi Márta a gazdaságtudományi doktori iskolákban működő publikációs követelményekről adott áttekintést. A tapasztalatok nagyon vegyesnek mutatkoznak e téren: egyes intézmények nagyon részletesen megadják, hogy mennyit és mit várnak el, míg másokban nincsenek megadva a követelmények, de van olyan doktori iskola is, amely kifejezetten nem követeli meg a publikációt a doktoranduszoktól. Az átlagosan elvárt publikációs szám 5,5, ami 2 és 8 között szóródik, de a CEU a védésig nem írja elő a publikációt. Ezzel párhuzamosan a publikációk beszámítási, elismerési rendszere is – ideértve a kreditálást, a társszerzőség kérdését vagy éppen az elismert publikációs helyek meghatározását – nagyon eltérő. Van doktori iskola, amely az MTA IX. osztály Gazdaságtudományi Doktori Bizottságának listáját veszi alapul, van olyan, amelyik a Scimago adatbázisát, illetve a *Web of Science* rendszerét használja, két egyetem pedig az impaktfaktort is. Általános elvárás az MTMT használata és az idegen nyelvű publikálás. Az idegen nyelvű publikációk esetében egyértelmű trend látszik, amely a Scimago-ban megtalálható folyóiratok irányába tereli a hallgatókat. A könyvek és könyvfejezetek esetében egyre szigorítják az elfogadható kiadók listáját. Ezek a folyamatok érthetőek is, hiszen elsősorban a Scimago-rendszerben jegyzett folyóiratokban megjelenő publikációkkal tud az egyetem előrelépni a nemzetközi rangsorokban. A legtöbb doktori iskola rendelkezik folyóiratlistával, amely szabályozza, hogy mely folyóiratok számolhatók el kreditként. A sokszínűséget növeli az is, hogy mikorra kell a hallgatóknak a publikációs követelményeket teljesíteniük. Valahol a publikációs kreditek 50 százalékát már a komplex vizsgáig meg kell szerezniük, másutt az abszolutóriumig vagy a védésre jelentkezésig.

Az előadásokat követő beszélgetésben a résztvevők reagáltak az elhangzottakra, illetve további, a doktori képzéseket érintő szempontokat is felvetettek. Felmerült

³ A PDCA (*plan-do-check-act*, tervezés–cselekvés–ellenőrzés–beavatkozás) egy, a termékek és folyamatok kontrolljára alkalmazott menedzsmentmódszer.

többek között a disszertációk egyetemi repozitóriumba való feltöltésének kérdése, ami adott esetben a fejezetek későbbi publikálhatóságának a gátja lehet. Bár *Kónya István* (BCE és KRTK) és *Ormos Mihály* (ELTE GTK) szerint a feltöltésnek nem szabadna problémát jelenteni, *Gyulavári Tamás* (BCE) és *Primecz Henriett* is beszámoltak olyan tapasztalatokról, amely szerint jó nevű folyóiratok a repozitóriumban való megjelenésre hivatkozva utasították el védett doktoranduszok kéziratait.

A doktoranduszokkal szembeni publikációs követelmények kapcsán szélesebb vita is kibontakozott a résztvevők között. Többen – így *Gyulavári Tamás* és *Kónya István* is – kiemelték, hogy magas színvonalú doktori képzéseket nyújtó országokban, így például az Egyesült Államokban nem támasztanak ilyen követelményeket a hallgatókkal szemben. Magyarországon azonban igen, ami a képzési idő rövidségére való tekintettel a gyengébb helyeken történő publikálás irányába kényszeríti a hallgatókat. Utóbbi véleményt *Benczes István* (BCE és KRTK) is osztotta, szerinte álmegoldások helyett valóban jó disszertációk írására kellene ösztönözni a hallgatókat. Az így kialakult helyzet okát *Ormos Mihály* és *Primecz Henriett* is a kényszerűségben látja, tekintve, hogy a „piac” kicsinyisége és a hozzáértő közeg szűkösége miatt a doktori iskoláknak nincs kapacitásuk minden doktorandusz munkájának a megítélésére, így azt lényegében kiszervezik a folyóiratokhoz. S bár azzal, hogy ez valóban kényszermegoldás, *Koltai Tamás* (BME GTK) is egyetértett, ám hangsúlyozta, hogy ez szükséges ahhoz, hogy a doktori iskolák elkerüljék a túlzott belterjességet. Ráadásul *Sasvári Péter* (NKE és ME) szerint a külső szabályozási környezet, az indikátoroknak való megfelelés is abba az irányba kényszeríti az intézményeket, hogy publikációs követelményeik teljesítéséhez mozgósítsák a doktoranduszokat is. Utóbbiak így „rejtett erőforrásokat” jelenthetnek, ám ahhoz, hogy munkájuk eredménye adott esetben a rangsorokban történő előrelépésben is megjelenjen, meg kell őket tanítani igazán jó cikkeket írni. Mindemelllett *Kóczy László* (KRTK és BME) fontos szempontként említette, hogy a publikációs követelmények előírásával a Magyarországon fokozatot szerzők versenyhátrányba kerülnek a nemzetközi piacon, tekintve, hogy nincs olyan kész tanulmányuk (*job market paper*), amellyel „megajándékozhatnák” az őket foglalkoztatásba állító egyetemeket.

A 2016-os reform kapcsán *Benczes István* kiemelte, hogy a szabályozás változására a doktori iskolák is különböző módon reagáltak, s azóta is folyamatosan próbálnak igazodni. Ez azonban azt jelzi, hogy a makroszintű szabályok nem jók, mivel nem adnak egyértelmű iránymutatást az érintetteknek. Abból pedig, hogy a korábbi háromról négy évre nőtt a doktori képzések hossza, *Kóczy László* szerint a nemzetközi térben merülhetnek fel inkompatibilitási problémák (például a doktoranduszok nemzetközi kutatási projektekbe történő bevonása esetén). *Kónya István* szerint azonban Magyarországon azért nem feltétlenül elég a három év, mert a mesterképzésen a hallgatók nem szerzik meg a doktori kutatásokhoz szükséges tudást és technikai ismereteket. Ezzel párhuzamosan *Muraközy László* (MATE) a doktori képzések nagy problémáját abban látja, hogy a korábbi, főiskolai és egyetemi szintre tagozódó rendszer megbomlott. Kiemelte, hogy ma már a mesterképzéseken is rendkívül kevés hallgató van, amire később nagyon nehéz minőségi PhD-képzést építeni.

Az ülésen szó esett a Stipendium Hungaricum ösztöndíj rendszeréről is. Amint *Muraközy László* jelezte, problémás lehet, hogy az ösztöndíjasokat a partnerországok

választják ki, így nem feltétlenül csak tehetséges hallgatók érkeznek Magyarországra. Továbbá komoly minőségi kérdéseket vethet fel az, ha a hazai intézmények is csak forrásszerzési lehetőségként tekintenek a programra. Ezzel kapcsolatban *Farkas Beáta* (SZTE) jelezte, hogy valójában az intézményeken múlik, hogy miként tekintenek a Stipendium Hungaricumra. A rendszer ugyanis szerinte jó lehetőséget is tud kínálni, amire megfelelő stratégiával az egyetemek építhetnének is. Ebben azonban komoly bizonytalansági tényezőt jelent az, hogy az ösztöndíjprogram politikai döntés függvényében bármikor megszűnhet.

Az ülés lezárásaként Bakacsi Gyula kiemelte, hogy számos értékes és előremutató gondolat fogalmazódott meg a beszélgetés során, ám ezek olykor egymással ellentétben is álltak. Mindez azonban a felvetett kérdések fontosságát jelzi, amelyekkel érdemes folyamatosan foglalkozni, s akár akadémiai ciklusonként újra a bizottságok napirendjére tűzni a témát.

Hivatkozás

BALOGH GÁBOR–GOLOVICS JÓZSEF [2023]: A gazdaságtudományi doktori iskolák helyzete Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 70. évf. 3. sz. 322–338. o. <https://doi.org/10.18414/ksz.2023.3.322>

Golovics József–Rosta Miklós